

δ دیپلماسی کلیسای ارتدوکس روسی در آمریکای لاتین و خاورمیانه

سعید سیفی*

مقدمه

کلیسای ارتدوکس روسی در سرتاسر تاریخ روسیه فراز و نشیب‌های زیادی را پشت سر گذاشته، اما هیچ‌گاه اهمیت خود را از دست نداده است. دین ارتدوکس در ایجاد یک حکومت متمرکز و اتحاد بین شاهزادگان روس به منظور مقابله با تاتارها و کاتولیک‌های صلیبی نقش اساسی در تاریخ روسیه ایفا کرده است. نقش کلیسای ارتدوکس روسی در برخی از دوره‌های تاریخ روسیه بسیار پر رنگ است؛ در مقاطعی شدیداً از سوی حکومت سرکوب شده و اختیارات آن سلب گردیده و در مقاطعی دیگر که روسیه با خطرهای جدی خارجی روبرو بوده، توسط دولت احیاء شده است. دیدار «کریل»، اسقف اعظم مسکو و سراسر روسیه با سفرا و نمایندگان دیپلماتیک برخی از کشورهای عربی و مسلمان، در چهارم سپتامبر ۲۰۰۹ و نیز دیدار با سفرا و نمایندگان دیپلماتیک کشورهای حوزه آمریکای لاتین در هجدهم سپتامبر سال جاری، در تالار سرخ کلیسای مسیح منجی، بهانه‌ای بدست داد تا در این مقاله ضمن نگاهی اجمالی به تحولات تاریخی کلیسای ارتدوکس روسی، نقش و جایگاه کنونی آن را در روسیه مورد بررسی قرار دهیم.

تاریخچه کلیسای ارتدوکس روسی

ارتدوکس (ὀρθοδοξία / православие - در یونانی به معنای «اندیشه درست» یا «آموزش درست»)، گرایشی در مسیحیت است که در شرق امپراتوری رم در قرن اول میلادی، به رهبری اسقف اعظم قسطنطنیه (رم جدید) بوجود آمد. کلیساهای ارتدوکس از اعتقادنامه نیشن (Nicene Creed) پیروی می‌کنند و عقاید هفت شورای دینی را می‌پذیرند. (۱) کلیسای ارتدوکس روسی (نام دیگر آن، پاتریاک

مسکو(۲)، در فهرست اسامی روسای بطریرکی‌های ارتدوکس بعد از قسطنطنیه، اسکندریه، انطاکیه، و بیت المقدس، جایگاه پنجم را به خود اختصاص می‌دهد.(۳)

سابقه کلیسای روسی به ورود مسیحیت به روسیه در سال ۹۸۸ میلادی و ایجاد مطرانی کی یف که وابسته به پاتریاک قسطنطنیه بود، باز می‌گردد. کلیسای روسی از سال ۱۴۴۸، زمانی که شورای کلیسایی مسکو، مطران یوسف را بدون هماهنگی با پاتریاک قسطنطنیه به ریاست مطرانی مسکو منصوب کرد، عملاً به خودگردانی دست یافت. ارمیای دوم (Jeremiah)، پاتریاک قسطنطنیه در سال ۱۵۸۹ با حکم خود، رسماً خودگردانی مطرانی مسکو را تایید نمود و مطران یوسف را به عنوان اولین اسقف اعظم مسکو و سراسر روسیه منصوب کرد. بعد از فوت اسقف اعظم آدریان در سال ۱۷۰۰، اسقف اعظم دیگری انتخاب نشد. پتر اول در سال ۱۷۲۱ بجای اسقف اعظم یک هیئت دینی تاسیس کرد که بعداً به «سینود مقدس» تغییر نام داد. سینود مقدس یک ارگان مدیریتی در امور کلیسا بود که زیر نظر شخص تزار فعالیت می‌کرد.

بطریرکی مسکو و سراسر روسیه در ۲۸ اکتبر ۱۹۱۷ به تصمیم شورای کلیسایی سراسر روسیه دوباره احیاء شد و تیخون مقدس، مطران مسکو، به عنوان پاتریاک مسکو و سراسر روسیه انتخاب گردید. کلیسای روسی تا فوریه ۱۹۱۸ به عنوان یک ارگان دولتی در امپراتوری روسیه به وظایف خود ادامه داد. بعد از انقلاب ۱۹۱۷، کلیسا دوران سرکوب را پشت سر گذاشت. پس از مرگ پاتریاک تیخون در سال ۱۹۲۵، کلیسای روسی تا سال ۱۹۴۳ که مطران سرگئی به عنوان پاتریاک مسکو و سراسر روسیه انتخاب شد، فاقد پاتریاک بود. در سال ۱۹۴۳، زمانی که رژیم شوروی وفاداری برخی از روحانیون و رهبر آنها، سرگئی، به شوروی را تایید کرد، در اواسط دهه ۱۹۴۰، ارگان‌های اجرایی و ساختارهای مدیریتی کلیسای روسی بوجود آمد که ساختاری‌های خود را به همان شکل تا به امروز حفظ کرده است. نام «کلیسای ارتدوکس روسی» در پائیز ۱۹۴۳، رسماً به تصویب دولت روسیه رسید، اما به عنوان یک شخصیت حقوقی شناخته نمی‌شد. کلیسای ارتدوکس روسی، ۳۰ می ۱۹۹۱ بر اساس قانون «آزادی سازمان‌های دینی» مورخ اول اکتبر ۱۹۹۰ به عنوان یک شخصیت حقوقی شناخته شد. مشروعیت جانشینی کلیسای ارتدوکس روسی کنونی بعد از دوره‌ی سینودی از سوی برخی از سازمان‌های ارتدوکس سنتی روسی مورد تردید است. آنها اغلب اعتقاد دارند که جانشین پاتریاک (پالیانسکی) که از سوی پتر انتخاب شده بود، رئیس قانونی کلیسای روسی است و ساختارهای امروزی کلیسا را به استالین، مولوتوف و کارپوف نسبت می‌دهند.(۴)

شورای محلی (Local Charch)، شورای اسقفی (Episcopal Charch)، پاتریاک و سینود مقدس ساختار کنونی کلیسای ارتدوکس روسی را تشکیل می‌دهند. سینود مقدس از یک رئیس (پاتریاک)، هفت عضو دائم و پنج عضو موقت تشکیل شده است. مطران کی یف و سراسر اکراین، مطران مینسک و اسلوتسک، مطران سنت پترزبورگ و لادوژ، مطران کروتیسک و کالومن، مطران کیشینیوف و سراسر مولداوی، رئیس بخش روابط خارجی کلیسا و مسئول امور پاتریاک مسکو، اعضای ثابت سینود مقدس هستند. بزرگترین ارگان سینود، بخش روابط خارجی کلیسا است که نقش اصلی را در برقراری تمامی تماس‌های بطریرکی مسکو با خارج و داخل کشور بر عهده دارد. بر اساس فصل ۱۴ اساسنامه کلیسای ارتدوکس روسی، «پاتریاک مسکو نظارت خود را بر ارگان‌های کلیسایی خارج از کشور از طریق بخش روابط خارجی کلیسا اعمال می‌کند. (۵)

جایگاه کلیسای ارتدوکس روسی در سیاست داخلی و خارجی روسیه

پاپ رم پیوسته «الکساندر نوسکی» - سردار مشهور و سیاست مدار بافراست روس - را چنین نصیحت می‌کرد: «باشد که تو مادر مقدس کلیسای رم را به رسمیت بشناسی و از پاپ فرمانبرداری کنی و نیز با همت و تلاش، اتباع خود را به فرمانبرداری از پاپ رم تشویق کنی.» پاپ، الکساندر نوسکی را به اتحاد دعوت می‌کرد، اما او با قاطعیت اتحاد با پاپ رم را نمی‌پذیرفت. الکساندر می‌دانست که بخاطر نزدیکی به کلیسای کاتولیک، ممکن است تخت پادشاهی را از دست بدهد، چرا که از دیدگاه روس‌ها و همه پیروان ارتدوکس، پاپ رم به عنوان حامی دشمنان روس بشمار می‌رفت. (۶)

بررسی نقش کلیسای ارتدوکس روسی در سیاست داخلی و خارجی فدراسیون روسیه نیازمند بررسی اوضاع سیاسی اجتماعی روسیه در زمان شوروی است. در شوروی سابق تلاش می‌شد بر اساس الگوهای کمونیستی، بدون توجه به سنت‌های فرهنگی و گرایش‌های دینی، از شهروندان شوروی یک ملت شورایی یکدست بسازند؛ طبیعتاً در چنین شرایطی نقش کلیسای ارتدوکس روسی نیز کمرنگ شد. براساس مصوبه «کمیساریای خلق شوروی» مورخ ۲۱ ژانویه ۱۹۱۸ مبنی بر «جدایی کلیسا از حکومت»، کلیسای ارتدوکس روسیه کلیه حقوق خود را به عنوان یک شخصیت حقوقی و نیز کلیه اموال منقول و غیرمنقول خود را از دست داد. کلیساها و صومعه‌ها، تنها با اجازه‌ی مقامات محلی، به صورت رایگان مورد استفاده قرار می‌گرفتند، در برخی موارد از آنها به عنوان انبار محصولات کشاورزی و غیره استفاده می‌شد. (۷)

پس از فروپاشی شوروی، جامعه‌ی روسیه دچار ناهنجاری‌های اجتماعی زیادی شد که ناشی از عواملی زیادی نظیر بحران اقتصادی، خلع معنویت و اضمحلال ایدئولوژی بود. در این زمان روسیه به کلیسای ارتدوکس روسی نیاز داشت تا بتواند یک همبستگی معنوی در میان اتباع روس در داخل و خارج از کشور بوجود آورد و ارزش‌های اخلاقی را در کشور احیاء کند. «سرگئی لاوروف»، وزیر امور خارجه روسیه معتقد است: «یکی از اولویت‌های فعالیت مشترک وزارت امور خارجه روسیه و کلیسای ارتدوکس روسی، تقویت روابط فرهنگی و معنوی هموطنان روس خارج از کشور است.» وی در ادامه به نمونه‌ی بارز این همکاری‌ها در زمینه‌ی اجرای برنامه‌ی روزهای روسیه در کشورهای آمریکای لاتین در سال ۲۰۰۸ اشاره کرد. (۸)

در سند سیاست خارجی روسیه نیز آمده است که این کشور بر اساس حقوق بین‌الملل و توافقی‌های موجود دوجانبه و با توجه به حضور میلیون‌ها روس تبار در خارج از روسیه، به منظور توسعه و تقویت حوزه فرهنگ و زبان روسی از حقوق و منافع قانونی اتباع و هموطنان خود در خارج از روسیه دفاع می‌کند. (۹) روسیه پس از جنگ سرد، چنانچه در سند سیاست خارجی آن آمده است، مایل نیست وارد تقابل‌های هزینه بر، نظیر؛ رقابت‌های تسلیحاتی شود (۱۰) و طبیعتاً برای فعال کردن دیپلماسی خود در مناطقی نظیر آمریکای لاتین و کشورهای اسلامی که در اولویت‌های آخر سیاست خارجی روسیه قرار دارند، (۱۱) مایل نیست از روش‌های مرسوم در زمان شوروی سابق نظیر کمک‌های مالی و تسلیحاتی استفاده کند.

کریل، اسقف اعظم مسکو و سراسر روسیه، خدمت به هموطنان، تقویت ارزش‌های سنتی در روابط بین‌الملل، همکاری در سازمان‌های بین‌المللی و کمک به گفتگوی فرهنگ‌ها و ادیان را از حوزه‌های همکاری وزارت خارجه روسیه و کلیسای ارتدوکس روسی بشمار می‌آورد. (۱۲) کریل در ۲۷ ژانویه ۲۰۰۹ به سمت اسقف اعظم مسکو و سراسر روسیه انتخاب شد؛ وی از سال ۱۹۸۹، ریاست بخش روابط خارجی سنود مقدس را بر عهده داشت و فعالیت‌های زیادی در حوزه روابط بین‌الملل، از جمله شرکت در مذاکرات «مسئولیت کلیساهای شوروی و آمریکا در قبال خلع سلاح» در سال ۱۹۷۹، عضویت در کمیسیون سنود مقدس در امور وحدت مسیحیت در سال ۱۹۷۹، شرکت در اجلاس نمایندگان کلیساهای کشورهای سوسیالیستی اروپا و مدیران اجرایی شورای جهانی کلیساهای در سال ۱۹۸۰ در بوداپست را در کارنامه خود دارد. (۱۳)

کلیسای ارتدوکس روسی در کشورهای اسلامی و آمریکای لاتین

کریل، اسقف اعظم مسکو و سراسر روسیه، ۱۳ شهریور سال جاری با سفرا و نمایندگان سیاسی کشورهای اسلامی در مسکو، در کلیسای عیسی منجی دیدار کرد. سفرای کشورهای دارای کلیساهای بسیار قدیمی از جمله سوریه، لبنان، مصر، اردن و نیز سودان که مناطق مسلمان نشین و مسیحی نشین آن در حال نزاع هستند، در این دیدار حضور داشتند. وی مقابله با جهانی شدن غربی و پایبندی به سنت‌های مذهبی و فرهنگی را اندیشه‌ای اساسی دانست که روسیه و جهان عرب را به یکدیگر پیوند می‌دهد. به عقیده کریل، همین اصول گرای، روس‌ها و اعراب را به متحدان طبیعی در برابر چالش‌های غربی تبدیل می‌کند. همچنین قرار است پاتریاک روسیه بزودی طی سفری به حوزه‌های اسقف اعظمی اسکندریه، انطاکیه و بیت المقدس با مقامات دولتی سوریه، لبنان، مصر، اردن و منطقه خودگران فلسطین ملاقات کند. (۱۴)

این اولین باری نیست که کریل با دیپلمات‌های کشورهای عربی دیدار می‌کند، برای مثال در سال ۲۰۰۵، زمانی که او ریاست بخش روابط خارجی کلیسا را بر عهده داشت، در دیدار با سفرای کشورهای عراق، لبنان، عربستان سعودی، یمن، قطر و سودان در مسکو، ضمن اشاره به روند رو به رشد گفتگوی اسلام و مسیحیت، از روسای کشورهای اسلامی برای شرکت فعال در اجلاس رهبران دینی جهان دعوت کرد. (۱۵)

این مساله برای روسیه بدان جهت اهمیت دارد که درصد قابل توجهی از جمعیت آن را مسلمانان تشکیل می‌دهند، کابیشانوف، شرق شناس معروف، معتقد است حداقل ۲۰ میلیون مسلمان در روسیه زندگی می‌کنند و مالاشنکو، اسلام شناس معروف، معتقد است که تعداد مسلمانان روسیه در سال ۱۹۹۷، حداقل ۱۵ میلیون بوده است. (۱۶) مالاشنکو در خصوص گفتگوی میان کلیسای ارتدوکس روسی و مسلمانان معتقد است: «گفتگوی میان کلیسای ارتدوکس روسی و مسلمانان را نمی‌توان یک گفتگوی «مستقیم» بشمار آورد. چرا که به اجبار طرف سومی نیز به شکل مشهود یا مخفی در این گفتگو شرکت دارد که همان دولت است». (۱۷)

کریل همچنین، ۱۷ شهریور سال جاری با سفرا و نمایندگان سیاسی کشورهای آمریکای لاتین در مسکو، در کلیسای عیسی منجی دیدار کرد. وی ضمن اشاره به تقویت همکاری‌های گوناگون روسیه و کشورهای آمریکای لاتین و دیدارهای فراوان مقامات و سران روسیه و این کشورها، نقش دین را در روسیه و کشورهای آمریکای لاتین مهم ارزیابی کرد و بر حمایت مشترک از ارزش‌های مسیحی و

اخلاقی در مناسبات بین‌الملل معاصر تاکید کرد. او افزایش حضور روس‌های ارتدوکس در کشورهای آمریکای لاتین را یادآور شد و خاطر نشان کرد که احداث معابد جدید کلیسای روسی به ملاقات بیشتر ملت روس و ملت‌های آمریکای لاتین کمک می‌کند و کشورها و ملت‌های روسیه و آمریکای لاتین را به یکدیگر پیوند می‌زند. (۱۸)

آمریکای لاتین اصولاً حوزه‌ی نفوذ کلیسای کاتولیک رم بشمار می‌رود. طبقه‌ی متوسط ملت‌های آمریکای لاتین، اغلب دیندارانی پایبند هستند و دیدگاهشان نسبت به دین تعصبی نیست. این دیدگاه که هم در جامعه و هم در میان مقامات کشورهای آمریکای لاتین دیده می‌شود، به گسترش مذاهب مختلف مسیحیت، از جمله ارتدوکس کمک می‌کند. مبلغان اصلی مذهب ارتدوکس در آمریکای لاتین، روس‌هایی بودند که در دهه‌ی ۶۰ قرن ۱۹، از روسیه مهاجرت کردند و در آرژانتین، اروگوئه و برزیل ساکن شدند. آنها در سال ۱۸۸۷ از امپراتور روسیه، الکساندر سوم درخواست کردند تا کلیسایی را برای آنها احداث کند؛ تزار درخواست آنها را پذیرفت و در سال ۱۸۸۹ در شهر «بوینس آیرس» اولین کلیسای ارتدوکس روسی آغاز به کار کرد. (۱۹) در سال جاری شبکه‌ی روسی زبان «Inter Russia TV Channel» در آمریکای لاتین آغاز به کار کرد. این شبکه‌ی روسی زبان که متعلق به یک سرمایه دار روسی است، سرتاسر آمریکای لاتین را از طریق شبکه کابلی زیر پوشش قرار می‌دهد. بینندگان بالقوه‌ی این شبکه در وهله‌ی نخست، اتباع روسیه ساکن و شاغل در آمریکای لاتین، شهروندان جمهوری‌های تازه استقلال یافته و تعداد کثیری از فارغ‌التحصیلان دانشگاه‌های روسیه و شوروی سابق هستند. (۲۰) هم اکنون طبق آمارهای مختلف ۱۲۰ تا ۵۰۰ هزار روس زبان در آمریکای لاتین زندگی می‌کنند. (۲۱)

جمع بندی

پس از فروپاشی شوروی، رویکرد فدراسیون روسیه نسبت به کلیسای ارتدوکس روسی تغییر کرد. هر چند مشکلات شدید اخلاقی، اجتماعی و رشد فزاینده‌ی جرم، جنایت و فساد در روسیه، پس از فروپاشی شوروی عمدتاً ناشی از فقر و بحران شدید مالی سال‌های نخستین دهه ۹۰ بود، اما سیاست‌های دین‌زدایی شوروی و خلع معنویت و ایدئولوژی بعد از فروپاشی شوروی نیز به این مشکلات دامن می‌زد. دولت روسیه بعد از فروپاشی، همواره از کلیسای ارتدوکس روسی برای تقویت معنویت و مسیحیت ارتدوکس در جامعه حمایت می‌کند.

از سوی دیگر حضور میلیون‌ها روس تبار در خارج از روسیه، به خصوص در کشورهای تازه استقلال یافته، پتانسیل بسیار مهمی را برای روسیه فراهم کرده است تا به واسطه‌ی آن و با شعار دفاع از حقوق

روس تباران، حضور و نفوذ خود را در این کشورها حفظ کند. بر همین اساس، حفظ و گسترش روابط فرهنگی با روس تباران و دفاع از حقوق آنها در سند سیاست خارجی روسیه نیز مورد اشاره قرار گرفته است.

شوروی سابق سیاست خارجی خود را از طریق کمک‌های مالی و تسلیحاتی به کشورهای مختلف جهان و تبلیغات کمونیستی به پیش می‌برد؛ از آن جمله به کمک‌های فنی و تسلیحاتی به سوریه، مصر، عراق و کشورهای فقیر آفریقایی می‌توان اشاره کرد. اما روسیه پس از فروپاشی در این رویکرد سیاست خارجی شوروی به خصوص در مناطقی که اولویت چندانی برای روسیه نداشتند، تجدید نظر کرد. کشورهای اسلامی جنوب غرب آسیا و آمریکای لاتین از جمله آن مناطقی هستند که در سیاست خارجی روسیه اولویت چندانی ندارند. اما کشورهای اسلامی جنوب غرب آسیا ب خاطر دشمنی اعراب و اسرائیل، وجود بطریکی‌های انطاکیه، اسکندریه و بیت المقدس در این کشورها، ارتباطات زیاد با آنها در زمان شوروی، مسلمان بودن درصد قابل توجهی از جمعیت روسیه و مشکلاتی که روسیه با جمهوری‌های مسلمان نشین خود دارد، برای روسیه از اهمیت خاصی برخوردارند.

کشورهای آمریکای لاتین نیز به خاطر ارتباطات گسترده‌ای که با شوروی سابق داشتند، قرابت آنها به روسیه، وجود تعداد زیادی از فارغ التحصیلان دانشگاه‌های شوروی سابق و روسیه که به زبان روسی آشنایی دارند، افزایش شمار روس تباران ساکن آمریکای لاتین و نیز همسایگی و خصومت اکثر این کشورها با آمریکا، برای روسیه دارای اهمیت هستند. روسیه برای افزایش مناسبات و تقویت حضور و نفوذ خود در این مناطق به افزایش ارتباطات دینی، فرهنگی و دیپلماسی عمومی روی آورده است. همکاری‌های گسترده‌ی دولت و وزارت خارجه روسیه با کلیسای ارتدوکس روسی در فعالیت‌های برون مرزی را نیز در همین راستا می‌توان توصیف کرد.

*دانشجوی کارشناسی ارشد مطالعات روسیه در دانشگاه تهران

منابع:

1. православие- <http://ru.wikipedia.org>
2. Русская православная церковь- <http://ru.wikipedia.org>
3. Диптих- <http://ru.wikipedia.org>
4. Русская православная церковь- <http://ru.wikipedia.org>
5. Глава XIV. Церковные учреждения в дальнем зарубежье- <http://www.patriarchia.ru/db/text/133147.html>

6. Апальков и другие- История отечества-Москва- Альфа-М, Инфра-М, 2004 г. ср.49
7. ИГУМЕН ФЕОФАН. "ИМЕНЕМ РОССИЙСКОЙ ФЕДЕРАЦИИ ОБЯЗАТЬ ОСВОБОДИТЬ" ЧЕТВЕРГ, 12 ФЕВРАЛЯ 2009
[HTTP://WWW.RPAC.RU/ARTICLE/183/](http://WWW.RPAC.RU/ARTICLE/183/)
8. Святейший Патриарх Кирилл посетил Пасхальный прием в Министерстве иностранных дел России [HTTP://WWW.PRAVOSLAVIE.RU/NEWS/30162.HTM](http://WWW.PRAVOSLAVIE.RU/NEWS/30162.HTM)
9. КОНЦЕПЦИЯ ВНЕШНЕЙ ПОЛИТИКИ РОССИЙСКОЙ ФЕДЕРАЦИИ" ср.9
<http://www.mid.ru>
10. Ibid -p.5
11. Ibid-p.14
12. Святейший Патриарх Кирилл посетил Пасхальный прием в Министерстве иностранных дел России www.pravoslavie.ru/news/30162.htm
13. КИРИЛЛ (ГУНДЯЕВ) <http://drevo.pravbeseda.ru/index.php?id=2823>
 ۱۴. کلیسای ارتدوکس و مساله شرقی، www.iraneurasia.ir
15. Представителей арабских стран пригласили принять участие во Всемирном форуме духовных лидеров, который пройдет в Москве в 2006 году
<http://www.patriarchia.ru/db/text/58708.html>
16. «МУСУЛЬМАНСКОЕ НАСЕЛЕНИЕ В РФ» <http://www.strana-oz.ru/?article=648&numid=14>
17. Малащенко А. Ислам для России. М., 2007, стр. 125—126.
18. Святейший Патриарх Кирилл провел встречу с главами дипломатических миссий латиноамериканских государств в Российской Федерации
www.patriarchia.ru/db/text/744492.html
19. «Мигель Паласио, – сотрудник Института Латинской Америки РАН «
<http://www.pravoslavie.ru/smi/543.htm>
20. «Латиноамериканские телевизоры заговорили по-русски» (<http://www.rus-obr.ru/days/2181>
21. «В Латинской Америке появится русскоязычное телевидение»
<http://www.advesti.ru/news/tvradio/922009panama/>

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
 پرتال جامع علوم انسانی